

Det sublima är nu

Josefin Norén Almén

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land, SLU Uppsala

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land i Uppsala, LA- avdelningen EX0529 Kandidatarbete i landskapsarkitektur, 2010, 15hp på landskapsarkitekt-programmet

© Josefin Norén Almén Titel: Det

sublima är nu

Nyckelord: Sublim, modern landskapsarkitektur, Longinos

Handledare: Ylva Dahlman , institutionen för stad och land

Examinator: Sofia Sandqvist , institutionen för stad och land

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Introduktion

"Jag skulle lugnt vilja hävda att inget bidrar så mycket till storhet som ädel känsla på rätt plats: den blåser in galenskap och inspirerad ande i orden och fyller dem med ett slags guddomlig kraft."(Longinos 1995:21)

Bakgrund

Det sublima är ett flitigt använt uttryck, ett modeord i arkitektur-sammanhang. Det råder en förvirring kring begreppet inom landskapsarkitekturkåren och det används slarvigt. Ger avsaknaden av en riktig definition av det sublima en effekt på den moderna landskapsarkitekturen?

För att idag gestalta en miljö som ger en sublim upplevelse krävs en definition utifrån ett nutida perspektiv. Jag är förvissad om att en angelägen definition av det sublima kan generera i nyskapande och upplevelserika platser. Det sublima kan för landskapsarkitekter bli ett lekfullt och kreativitets stimulerande verktyg. Och genom att jobba med det sublima på ett gestaltungsplan kan funktionella parker ges ytterligare en dimension. Besökaren får en yttre eller inre upplevelse. Jag är av den åsikt att det är viktigt att ge parken en större mening, då alltför många parker gestaltas med enbart syftet att vara funktionella. Jag anser att det är viktigt att förutom funktionalitet erbjuda stadens invånare stimulerande och upplevelserika utemiljöer.

Exempelvis är det sublima i landskapsarkitekturens historia vanligt förekommande under romantiken. Då var det sublima ett fenomen baserat på en skräckfylld upplevelse, en tillfredställande fruktan. Romantikens version av det sublima var människan i mötet med den vilda naturen; det var de stormande haven, blytungna åskmoln och hisnande klippor. Dåtidens landskapsarkitekter lekte med det sublima i sin gestaltning. Naturen förstärktes med exempelvis mörka och ljusa passager som bjöd parkens besökare på oväntade upplevelser. Den här äldre tolkningen av det sublima tycks fortfarande vara djupt rotad i samtidens landskapsarkitekter. Problemet är att samtidigt som det finns en bristande vetenskap om att begreppets betydelse förändrats så har även människans referensramar till det sublima ändrats.

" Jag möter, jag finner det sköna, men jag ger, bidrar med eller snarare tillskriver det sublima. Inget sinnligt objekt är sublimt i sig självt, utan endast i den mån jag gör det till en symbol för en idé. Cirkeln är i sig själv en skön figur; den är sublim, när jag begrunder evigheten i den."
(Coleridge, 1995:597)

Osäkerheten kring begreppet det sublima minskar inte med dess ljudlighet till det subtila. Subtil - hårfin, knapp, märkbar (SAOL, 2006) blandas ofta samman med sublim - upphöjd, högstämd, storslagen (SAOL, 2006) och används som att

dessa ord har samma betydelse. Det sublima används ofta väldigt ungefärligt, det är som att ordet själv är på jakt efter sin betydelse.

I mitt arbete strävar jag efter att påvisa hur det sublima i en modern landskapsarkitekturkontext kan definieras utifrån människan idag. Jag gör detta för att jag är övertygad om att en tidtypisk definition av ett spännande begrepp kan fungera som ett användbart gestaltningsverktyg, och i sin tur generera i innovativa samtida platser.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att visa på hur uppfattningen av det sublima har förändrats från antiken till idag, och att presentera en definition av det sublima i en modern landskapsarkitekturkontext.

Metod

Det sublima rymmer en rad skilda historiska former. För att kunna definiera det sublima i ett modernt landskapsarkitektur sammanhang krävs det att begreppet det sublima förstås ur dess olika perspektiv. "En analytisk förståelse kan inte stå på egna ben, utan det måste sättas i relation till det historiska sammanhang där det uppträder och till den estetiska traditionen i stort." (Olsson 1997:95)

Jag har genom litteraturstudier granskat det sublimas fyra primärkällor: filosoferna Longinos, Edmund Burke och Immanuel Kant samt postmodernismens stora filosof Jean-Francois Lyotard.

Longionos är en grekisk filosof som under senantiken, 100 e.Kr. författade *On the Sublime*. *On the Sublime* är den första teoretiska texten om det sublima.

Edmund Burke, 1729-1797, är en brittisk filosof och politiker som under sin tid var aktiv inom konservativ politisk idédebatt. Burke skrev 1757 *A Philosophical Enquiry into the origin of our ideas of the Sublime and Beautiful* som har haft en stor och bestående betydelse för diskussionen kring det sublima.

Immanuel Kant, 1724 -1804, en tysk filosof verksam under samma tid som Burke. Kant började som rationalistisk filosof, för att senare utveckla en egen kritisk filosofi, där han sökte definiera den mänskliga kunskapsförmågans gränser. Kant har haft ett oerhört inflytande på den fortsatta filosofiska utvecklingen. Kants *Critique of Judgement; Analytics of the Sublime* från 1790 anses vara den första ordentliga filosofiska texten om det sublima.

Jean-Francois Lyotard är en fransk filosof och litteraturvetare främst känd för sina teorier om postmodernismen. Lyotard erbjuder i *Lessons on the Analytics of the Sublime*, 1991, en komplettering till Kants text om det sublima.

Longinos, Burke, Kant och Lyotard representerar tre olika epokerna där det sublima var ett centralt begrepp. Varje filosof har bidragit till att göra begreppet mångdimensionerat. Och deras tankar lever kvar som underströmmar i varje ny tidsepok.

Mina litteraturstudier innebar att jag gjorde en textanalys av tre för ämnet essentiella böcker, *On the Sublime* av Longinos, *A Philosophical Enquiry into the origin of our ideas of the Sublime and Beautiful* av Edmund Burke och *The*

Sublime skriven Philip Shaw. Med den sublimes historien att stå på som grund försökte jag därefter definiera det sublimes i en modern landskapsarkitekturkontext.

Jag använde mig av Internet för att finna exempel av det sublimes i nutida landskapsarkitektur. Med hjälp av Googles söktjänst gjorde jag efterforskningar med ord som "sublim landskapsarkitektur", vilket resulterade i värdefulla sökträffar. Jag utnyttjade tidskriften Arkitektens hemsida och deras sökmotor för att komma i kontakt med sublim landskapsarkitektur.

Begrepp

Modern landskapsarkitektur

Landskapsarkitektur är en disciplin och verksamhet med syfte att förändra och anpassa landskapet för människans behov. Ämnet är i första hand inriktad på offentliga miljöer samt miljöer som används mer komplext än privatträdgårdar, men landskapsarkitektur överlappar även trädgårdskonst. Landskapsarkitektur omfattar stads-, kultur- och naturmiljöer på alla nivåer (Nationalencyklopedin). I mitt arbete har jag valt att begränsa mig till att diskutera utifrån ett modernt landskapsarkitektursammanhang. Med början runt 1920-talet fram till 1940-talet sker en förändring i landskapsarkitekturen; nyklassicismens fasta och statiskt geometriska rumskonst tonas ner, och ersätts av ett fritt och dynamiskt formspråk där naturen, det funktionella och obundna, är förebilden. Parken speglar tidens idéer om demokratisering och jämlikhet. Den är bredare i sitt innehåll och riktar sig mot fler grupper. Landskapsarkitekturen och bildkonstens historia följer varandra, och har genomgått motsvarade epoker med dess olika stilideal. Ett genomgående drag har varit det dualistiska förhållandet till naturen. Landskapsarkitekturen har lämnat många olika avtryck genom tiderna, som exempelvis det sublimes, då dilemmat råder om människan skall underordna sig naturen eller söka dominera (NE, 2006)

Modern landskapsarkitektur tar vid under samma tid som postmodernismen. I grova drag löper postmodernismen från 1940-talet fram till idag, och pågår fortfarande (Shaw, 2006). Ordet modern sammanhänger med nutiden, och har vanligtvis en vag gräns bakåt (NE, 2006). Postmodernismen är en riktning inom modern filosofi, idédebatt och en rad estetiska verksamheter. Den franska filosofen Jean-François Lyotard var viktigt för termens spridning. 1979 menade Jean-François Lyotard att "de stora berättelsernas tid" var slut. Religioner, metafysiska system och ideologier ersattes av partiella, subjektiva och individuella sanningar (NE, 2006).

Modern landskapsarkitektur inkluderar Land Art-rörelsen, en riktning som uppstod på sent 1960-tal som en rörelse mot den minimalistiska objektskonsten. Det är en konstriktning där konstnären utnyttjar en storskalig jordyta i själva terrängen som arbetsmateria. (NE, 2006).

Det sublīma

Det sublīma är ett fenomen där människans mått upphör att gälla. Det sublīma har som begrepp förändrats genom historien, från antiken fram till nutid.

"sublī'm (lat. *sublī'mis* 'hög', 'upphöjd', 'av en högre ordning'), upphöjd, storslagen" (SAOL, 2006). Det går inte att diskutera det sublīma som ett enhetligt fenomen, utan det krävs gränsöverskridande resonemang. Det finns tydliga skillnader mellan de olika tidernas, antiken, romantiken och postmodernismen, synsätt, men det finns också en kontinuitet. En rad problemställningar och topior återkommer, "och vad som förenar dem är en upptagenhet vid uttryck som överskrider människans mått" (Olsson 1997:95).

Det sublīma är den känsla som uppstår när subjektet, vilket är människan, möter objektet.

Vad objektet är har förändrats genom historien - det är den vilda naturen, universum och dess oändlighet, trofer, den blanka ytan m.m.

Det sublīma är ett flerdimensionerat begrepp. Det är ett komplext ämne och jag ber dig som läsare att ha tålmod. Jag kommer i arbetet att grundligt berätta om det sublīma, och visa på förändringar av begreppets betydelse. Det sublīma kommer till en början att förbrylla. Dock är det mycket troligt att det kommer att gripa tag i även er utan att ni kommer att kunna värja er mot dess kraft.

Resultat

Jag har delat in begreppet det sublīma i tre begreppsklasser; det ljussublīma, det skräcksublīma samt den dysfunktionella närvaron. Mitt arbete är uppbyggt kring frågan; hur kan det sublīma definieras ur en modern landskapsarkitekturkontext? Nedan kommer jag redogöra för vad jag funnit relevant för ämnet.

Det ljussublīma

".. när den litterära storheten bryter ut i rätt ögonblick skingrar den allt som blixten och visar omedelbart talarens samlade kraft." (Longinos 1995:1)

Longinos

Den grekiska filosofen Longinos skrev under senantiken, 100 e.Kr., traktatet *On the Sublime*, vilket består av 11 fragmentariska handskrifter. *On the Sublime* är allmänt erkänd som den första noggrant genomarbetade teoretiska texten om det sublīma (Shaw, 2006).

Det ljussublīma är genom Longinos en klassisk version av det sublīma, där betydelsen rör sig i gränslandet mellan människa och det gudomliga (Olsson, 1997). Det sublīma är alltid övermäktigt människan. Det är inte möjligt att sätta ord på vad det sublīma är, då det är ett begrepp bortom det definierbara. Det går att beskriva dess effekter på människan. "Det sublīma hänför henne till oemotståndlighet." (Longinos, 1995:X) Longinos fokus i *On the Sublime* är huvudsakligen retorisk. Traktatet utgör en grundlig genomgång hur en

talare eller författare med rätt förutsättningar kan uppnå ett sublimt resultat. *On the Sublime* är känd för sin gåtfullhet. Med poetisk ton beskriver Longinos hur de rätta troforna och figurerna blir en bro mellan betraktaren och gränslandet, det ljussublima. Textens snabba förändringar i tempo och dess vackra passager gör att Longinos skildring av det sublima i sig är så praktfulla att de själva ses vara sublima.

För Longinos var det sublima en kvalitet som avsåg konst, konstnären, läsaren. Dessa ansåg han stå högt över den slätstrukna och medelmåttiga vardagen (Olsson, 1997). "*Det som är nyttigt och nödvändigt är lätt tillgängligt för mänsikan, det oväntade fyller henne alltid med förundran.*" (Longinos 1997:57) Avsikten i ett konstverk skulle inte vara märkbar, dess kraft skulle gripa tag i och hänföra åskådarna. Konstnären var en fri man fylld av en oemotståndlig kärlek till allt som var evigt stort och mer gudomligt än oss själva (Olsson, 1997).

Universum är ett mått som inte är tillräckligt, det sublima är större än så. Det sublima är något så stort att inte alla har förmågan att uppleva det och det kan enligt Longinos inte läras ut.

Det skräcksublima

Edmund Burke

Det skräcksublima tog vid under 1700-talet. Det ljussublima övergavs och istället vaknade en fascination för mörkrets och skräckens storslagenhet (Olsson 1997).

"...allt som berör skräckinjagande föremål, eller som verkar på samma vis som skrällen är en källa till det sublim. Det kan sålunda frambringa den starkaste känslan som sinnet kan uppfatta." (Edmund Burke 1995:67).

Filosofen Edmund Burkes *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful* från 1757 har haft en stor och bestående betydelse för diskussionen kring det sublima. Den retoriska analysen av det sublima ersattes av psykologi och filosofi. Det sublima blev för engelska estetiker ett kraftfullt verktyg i frigörelsen från det välordnade.

Med Burke dras en skiljelinje mellan det sublima och det sköna. Det sublima och det sköna användes av Longinos utan urskiljning. Edmund Burke anser det nödvändigt att skilja på de två begreppen. När det sublima skiljs från det sköna, får detta också en social innebörd. Det sublima förknippas med det ensamma jaget, det sköna med ett jag i gemenskap.

Burke lyfter fram de mer skrämmande aspekterna av det sublima och gör dessa till det sublimas mest utmärkande drag. Burke försöker sätta ord på den mörka sidan av det sublima. Bortom det skönas egentliga mening rör sig en tvetydig, svårfångad känsla av skräckblandad lust och häpnad (Olsson, 1997).

Det skräcksublima kommer att återkomma i den estetiska debatten fram till modern tid. När Burke i sina texter definierar människans gränser är gudarna frånvarande, vilket är en stor skillnad från Longinos Litterär Storhet. Den estetiska upplevelsen bestäms av våra känslor (Olsson, 1997).

Antikens ljussublima är på 1700-talet utbytt mot en hotande avgrund, det finns ingenting som längre kan fylla det oändliga med innebörd. "*Det skräcksublima*

tar vid där ljuset släcks, och det sker i människans möte med naturen. Landskapet blir en plats där dramat om människans gränser utspelas." (Olsson, 1997:X). Det sublima väcker aldrig känslor av ren skräck. Det är istället en starkt sammansatt upplevelse där känslan av fara och hot är kopplat till ett estetiskt sammanhang. Skräckupplevelsen hålls tillbaka och kan därför ge betraktaren en känsla av förtjusning.

Mörker, styrka och makt är några av Burkes källor till det sublima. Precis som oändligheten, vidsträcktheten och storslagenheten framkallar de det sublima. Stjärnhimlen är en aldrig sinande källa, dess synbara oordning förstärker det storslagna. Universum är bortom människans förmåga att ta in. Människans mått upphör att gälla. Oändligheten är odefinierbar och utan form. Att en stjärnklar natt ligga på rygg i gräset och stirra ut i oändligheten är en berusande kittlande känsla (Burke, 1995).

Även att finna en njutning i smärtan var en engelsk specialitet under 1700-talet (Olsson, 1997). Burkes skräcksublima gjorde avtryck på sin tids litteratur och konst.

Den samtida litteraturen är fylld av skräck och mörker, och med dess triggers som ruiner, kyrkogårdar och stormande hav. Skiftet mellan ljusets och mörkrets sublimitet skulle visa sig avgörande för romantiken med dess ström av spökballer och gotiska romaner (Olsson, 1997)

John Martin - *the Great day of his Wrath*, 1853

Immanuel Kant

Edmund Burkes teori handlade om en systematisk idé om skräckens roll i det storslagna. Immanuel Kant, filosof under samma period, gav romantikerna en filosofiskt genomarbetad teori om subjektet som själva skaparen av det sublima. Kants *Analytics of the Sublime* anses vara den första ordentliga filosofiska texten om det sublima (Shaw, 2006). Jagets upplevelse är det centrala i Kants teorier. Det sublima är inte en kvalitet hos ett föremål utan ligger i det upplevande jagets aktivitet i förbindelse med det fysiska och det metafysiska (Olsson, 1997). Det sublima är en känsla och därför formlöst. Det formlösa representerar för Kant en

gränslöshet. Det stormande havet är i sig inte sublimt, men det väcker det sublima i den upplevande människan.

Det objekt som framkallar det sublima förändras ständigt, det kan inte kontrolleras av medvetandet och det kan inte förstås med människans mått.

Kants teori bygger på två former av det sublima - det matematiska sublima och det dynamiska sublima. Det matematiska sublima handlar om rumslig expansion. En pyramid från ett visst avstånd får subjektet att uppleva det sublima då man bara kan ta in en liten del i taget. (Kirwan, 2006). Det dynamiska sublima handlar om makt, då främst i erfarenheten av naturens väldighet (Olsson, 1997). Stupande klippor, tunga åskmoln, vulkanutbrott och stormande hav är för Kant källor till det dynamiska sublima. Det är naturfenomen som i sig själva väcker skräck och olust, men då vi som subjekt befinner oss i säkerhet, får oss att uppleva det sublima " *.. just därför att de i sin hotfullhet och sitt överskridande av sinnenas gränser" ger oss en ytterligare dimension till vår tankeförmåga.* " (Olsson, 1997:110) Subjekt upplever en behaglig lustfylld skräck.

Det sublima finns i våra sinnen. För romantikerna utgör det sublima ett ökat medvetandetillstånd, där något förändrar det vanliga objektmedvetandet. Det sublima blir bron mellan jaget och omvärlden. I det sublima sker ett utbyte mellan fantasi och förnuft, vilket gör att fantasin är en förutsättning för det sublima. Det sublima sätter fantasin i rörelse och ger konstnären inspiration till att måla, skriva och komponera (Olsson, 1997).

Den dysfunktionella närvaron

Postmodernismen återupptäcker det sublima (Shaw, 2006). Den franska filosofen Jean-Francoise Lyotard drar det sublim till sin spets. Det sublima utvecklas via Lyotard till en abstrakt negation - något som inte låter sig avbildas. Postmodernismen bryter med antiken och romantiken genom sin attityd hurvida man kan förmedla det odefinierbara.

Postmodernisterna menar att konsten inte har förmågan att förmedla en gränslöshet, vilket således innebär att konsten inte kan förmedla det sublima (Shaw, 2006). Det postmodernistiska sublima definieras därför inte av en transcendent upphöjdhet utan istället av dess motsats, immanens, vilket betyder att det sublima blir inneboende i subjektet. Det postmodernistiska sublima vilar på uppfattningen att det sublima inte är något annat än en illusion byggt på en missuppfattning av vår verklighet (Shaw, 2006).

"Det sublima har genom postmodernismen nått en slutpunkt, vid människans gränser i radikal mening. De gränser som människan alltid rört vid och överskridit har nu kommit att innefatta själva begreppet människan" (Olsson, 1997:).

Konst handlar fortfarande i modern tid om att finna sätt att uttrycka det som inte kan framställas på ett traditionellt avbildat sätt (Olsson, 1997).

"De spirituella och materiella sfärerna är i konsten sammanflätade, det spirituella fram träder när människan blir medveten om den materiella

inaktiviteten, en dysfunktionell ren närvaro, i objektet i deras närvaro." (Shaw, 1995:)

Den amerikanska filmregissören David Lynchs filmer är verk sprungna ur postmodernismens förhållningssätt till det sublima. I David Lynchs egna universum använder han sig av det sublima som en icke fungerande närvaro. För Lynch är det sublima flyttat från det ljussublimas transcendens och upphöjdhet till ett ögonblick då världen är blank, tyst och absurd. Detta spirituella ögonblick växer fram i den stund då allt vi vet, allt vi upplevt, allt vi trott på och förstått blir meningslöst. Den sublima upplevelsen fås inte längre i mötet med det absolut storslagna. Det sublima är immanent istället för transcendent. Det är människan i mötet med sitt innersta. (Shaw, 2006)

Den dysfunktionella närvaron. (*Blue, Moon* 2008/2009, www.ryanmcginley.com)

Det sublima i en modern landskapsarkitekturkontext

Att applicera begreppet det sublima på en nutida landskapsarkitekturkontext visade sig vara svårt. Jag sökte efter moderna miljöer som i modern tid var gestaltad i syfte att ge besökaren en sublim upplevelse, och fann ytterst få exempel. Det sublima i ett landskapsarkitektur sammanhang var populärt främst i England under tidsepoken romantiken. De engelska parkanläggningarna utgick från naturen och förstärkte den. Besökaren leddes runt i parken på slingrade skogsstigar, genom mörka skogsparti och öppna ängar, och bjöds på oväntade upplevelser.

Det ljussublima i landskapsarkitektur

Jag har inte funnit några exempel på det ljussublima i ett modernt landskapsarkitektur sammanhang. Det beror troligtvis på att det ljussublima är baserat på en retorisk hänförelse. En annan faktor som spelar in är det

ljussublimas samhörighet med det gudomliga och religiösa. I dagens sekulariserade samhälle kan det ljussublima kännas förlegat, och ändå är det också det som får det att kännas högst aktuellt. Religion är idag ett känsligt ämne, som berör och upprör.

Det skräcksublima i landskapsarkitektur

Det skräcksublima har levt kvar som en underström under hela modernismen. Och kommer troligen ständigt vara aktuellt i en tid med ökande antal naturkatastrofer, terrorism och en ekonomi som svänger upp och ner.

Det skräcksublima i en landskapsarkitekturkontext är i nutid precis som under romantiken; människan i mötet med det absolut storslagna vilket genererar en skräckblandad förtjusning. Där vi idag befinner oss i landskapsarkitekturen står vi med en fot i det skräcksublima. För att återknyta till hur den moderna människan är mer upplevelsemätt än tidigare är det ett faktum att det kan vara svårt att skapa överraskande moment. En gestaltad plats kan mindre troligt erbjuda människan upplevelser fyllda av skräckblandad förtjusning just därför att de är skapade. Vi är i allra högsta grad medvetna om att vi är trygga. Likaså innefattar det även den vilda naturen. Att vandra i en skog är för vissa människor en sublim upplevelse när de befinner sig i den väldiga skogen, för andra enbart en nostalgisk vandring bland barndomsminnen. Det sublima är i ett modernt perspektiv baserat mer på personliga referensramar, vilket därför gör det svårt att jobba med det skräcksublima i modern landskapsarkitektur.

Lightning Field är ett bra exempel på ett modernt verk som utforskar det skräcksublima i Burke och Kants anda. Lightning Field i New Mexicos torra öken är skapat av Walter De Maria, en av förgrundsfigurena inom Land Art rörelsen. Lightning Field är 400 stålstänger uppställda i det öppna landskapet för att dra till sig blixtnedslag från de många åskstormarna i området (NE, 2006). Besökare kan tillbringa en natt på Lightning Fields och uppleva en åskstorm på nära håll. Walter De Maria är en av de främsta inom Land Art och i hans verk utforskar han naturens krafter och försöker upprätta en relation till naturen. Det är människan i det stora öppna landskapet och häftiga åskstormar. Walter De Maria har dragit det skräcksublima till sin spets.

Den dysfunktionella närvaron i landskapsarkitektur

Om jag definierar det sublima i ett nutida landskapsarkitekturperspektiv som en immanens, ett möte med det inre, så skulle detta kunna uttryckas genom en avskalad yta eller i en abstrakt form. Med inspiration hämtad direkt från konsten som, även nämnt tidigare i texten, precis nu är den skarpaste ventilen för det sublima idag. Chicagos Millennium Park med dess monumentala statyer uppfyller till viss del dessa kriterier. Den silverglänsande organiska statyn i Millennium Park kan tänkas ge betraktaren en sublim upplevelse. Dess abstraktion kan troligtvis uppmuntra besökaren till att beskåda sitt inre.

Enligt min uppfattning är ett av de mest hänförande verken för en sublim upplevelse i ett modernt landskapsarkitektursammanhang Sun Tunnels, skapat av Nancy Holt. Sun Tunnels är för besökaren en monumental sublim upplevelse. Verket, från 1976, är placerat i öknen i Utah, USA. Det består av fyra betongtunnlar som är placerade så att de samspelar med solen. Solljuset fångas upp i tunnarna under solens uppgång och nedgång. I den enkla naturen och det nakna skenet är människan exponerad för sina innersta tankar.

Diskussion

Det sublima

Det sublima är sammantaget mötet med det absolut storslagna: universum, evigheten, det oändliga eller stjärnhimmeln. Det sublima är ett strålande ljus, det vackra. Det är det övermäktiga. Men det sublima är tillika det fasansfulla, det mörka, det svarta. Det är stormande hav, tunga åskmoln och vulkanutbrott. Det är det öppna. Det är det slutna. Det är det yttre och det är det inre. Det är en illusion. Det är en frustration över omöjligheten att föreställa sig det något.

Det sublima som begrepp är mångfacetterat. Att förstå det sublima är inte helt enkelt. Filosofiskt och historiskt sett har betydelsen och tolkningen förändrats. Longinos, Burke, Kant och Lyotard har var och en under sin tid gett en ny förståelse av det sublima. Varje ny dimension har gett nya uttryck i konsten, arkitekturen, litteraturen och modern tids populärkultur. Romantikens vampyrism och skräckfantasier har exempelvis varit väldigt betydelsefull som inspirationskälla för modern tids populärkultur. Idag är Twilight-serien en av de mest populära fenomenen.

Longinos har med sin diskussion om det sublima under senantiken fått oss, den moderna människan, att reflektera över de gränser konst närmar sig. Det sublima är ett fragmenterat uttryck. Det postmoderna sublima, den dysfunktionella närvaron, har många likheter med det ljussublima och det skräcksublima, men också stora skillnader. Lyotard grubblade över vad det sublima i modern tid är. Han ifrågasätter strävan efter den större upplevelsen. Postmodernisterna menar att det sublima är en illusion som grundar sig på en skev missförstådd bild av vår verklighet. Det är en inneboende känsla (Shaw, 2006). Postmodernisternas tankar tar avstamp i Kants teorier om att det centrala är jagets upplevelse. Kant menade att det sublima inte är en kvalité hos ett föremål utan ligger i det upplevande jagets aktivitet i förbindelse med det fysiska och det metafysiska (Olsson, 1997). Det finns stora likheter i hur modern tids filosofer resonerar.

Det sublima idag, en abstrakt negation, är en illusion, eller är det ett uttryck för besvikelsen att det sublima inte existerar? Trots frustrationen så fortsätter det sublima att leka med vår fantasi, kittla vår längtan efter något större.

Existerar sublimitet idag? Så väl som är det meningsfullt att använda begreppet? Dagens människa är avtrubbad och mätt på intryck. I takt med att samhället snurrar på i högre takt söker vi nya kickar. Den upplevelse som hänförde oss igår är inte detsamma idag. När postmodernisterna pratar om det sublima i modern mening tar de även upp problemet med accelerationen. Vi är ständigt på jakt efter nya starka upplevelser. Samtidigt som vi flyr från något, en vardag. Vi fruktar att stanna upp på grund av rädslan vad som ska komma ifatt oss, våra känslor. Vi vill ha kontroll.

Det sublima ur ett modernt filosofiskt perspektiv kan tolkas som ett möte med de känslor vi håller tillbaka, det vi fruktar mest. Det är ett mörker eller en smärta,

ett obehag eller möjligtvis ett ljus som vi inte tillåter oss känna. Det sublima hindras av en rädsla för att stanna upp, för att våga öppna hjärtat och lyssna på vad det har att säga. En nervös känsla av att tappa kontrollen över våra inre överskuggar oss.

" Den renaste formen av abstraktion är vitt. Färgen vit hjälper oss att se genom att göra det omöjligt att se. Vitt tillfredsställer genom att orsaka smärta." (Shaw 2006:116).

Efter mina studier av det sublima menar jag att abstrakt expressionism är så nära vi kan komma att uttrycka det sublima idag, för dagens människa, i ett modernt konstnärligt perspektiv.

Mark Rothko, amerikansk målare av rysk härkomst, utvecklade på sent 1940-tal en lugn, meditativ variant av den abstrakta expressionismen. Rothko arbetade uteslutande med stora rektangulära färgfält, som är mycket måleriska i själva utförandet och avgränsande konturer saknas helt. De stora färgvolymerna pulserar i det illusoriska bildrum som uppstår på dukytan. Rothkos bildvärld är ett uttryck för en strävan att gestalta någonting absolut och översinnligt (NE, 2006). Rothko menar själv, enligt Olsson, att hans konst blir ett möte med det sublima. Hans färgfält lämnar betraktaren ensam och naken med sina innersta tankar. Det faktum att så många människor bryter ihop och gråter inför Rothkos tavlor visar på att han kommunicerar med människans inre.

Utgångspunkten i arbetet har varit att undersöka hur det sublima kan definieras i en modern landskapsarkitekturkontext. Jag såg en stor potential i att använda energin bakom detta kraftfulla begrepp kreativt för att skapa innovativa platser, och det drev mig till att undersöka det sublima för att finna en definition baserad på ett nutida perspektiv.

Kan man definiera det sublima idag i en modern landskapsarkitekturkontext?

Det sublima idag är en immanens. Vi rusar fram igenom tiden, och fruktar mötet med oss själva. En åsikt jag delar med flera av postmodernismens filosofer. Jag anser att en nutida postmodernistisk definition av det sublima appliceras bäst på konsten. Konsten som uttrycksmedel besitter förmågan att ge människan en sublim upplevelse i en aktuell och modern kontext.

Det sublima är ett inom modern landskapsarkitektur utforskat ämne, och jag är övertygad om att det finns en stor potential att kunna använda sig av det sublima i olika gestaltungsuppdrag. Jag sökte miljöer skapade av landskapsarkitekter med syfte att ge en sublim upplevelse, men fann inga. Det kan naturligtvis bero på att jag inte har en tillräckligt stor kunskap om internationell eller nationell landskapsarkitektur. Dock kan man inte utesluta att anledningen till att jag inte fann en miljö skapat av en landskapsarkitekt är för att det i själva verket inte finns några.

Ytterligare en dimension till problemet är att vi, som moderna människor, befinner oss i postmodernismens era. Det är som om begreppet söker efter sin nutida betydelse, och tids nog kommer den få tag på den. Syntesen kvarstår

likväl; att gestalta en sublim upplevelse i modern landskapsarkitektur är ett utforskat ämne.

Hur kan det sublima definieras i en modern landskapsarkitekturkontext? Jag ser inte att jag har lyckats med att definiera det sublima idag. För att kunna formulera en definition av det sublima baserad utifrån en modern syn krävs åtskilligt mer tid, i hög grad mer än vad jag haft att tillgå i mitt arbete. Jag kommer däremot att sträva efter att använda min kunskap till att försöka skapa mer betydande landskapsarkitektur. Jag fråga mig som landskapsarkitekt en central metafysisk fråga; är det inte så att frågorna som föds under det sublimas resas gång är viktigare än att finna ett faktiskt svar?

Ämnet har visat sig vara alldeles för voluminös för att inom ramarna för detta arbete erbjuda en lösning. Jag har kommit till den insikt att det sublima är häpnadsväckande oöverskådligt. Det är mer ofantligt än vad jag först trodde. Det sublima är större än sig själv. Det är ett eget universum. Det sublima som begrepp växer och blir mer abstrakt ju mer man funderar över det. Det är även det som är det fascinerande med begreppet. Och det som gör det sublimt. Människans oförmåga att faktiskt kunna konkretisera det astronomiska begrepp.

Referenser:

- Burke, Edmund, 1729-1797 (1995). *Filosofisk undersökning av ursprunget till våra begrepp om det sublima och det sköna: med en inledande essä om smaken*. Stockholm: Stenhag
- Coleridge, S.T, (1995). *Shorter Works and Fragments*, H.J. Jackson och J.R. de J. Jackson, *The collected Works of Samuel Taylor Coleridge*, Bollingen Series, London och Princeton, NJ: Princeton University Press
- Longinos (1997). *Om litterär storhet*. 1. uppl. Göteborg: Anamma
- NE.se [Elektronisk resurs]*. (2000-). Malmö: Nationalencyklopedin
- Shaw, Philip (2006). *The sublime*. New York: Routledge
- Svenska akademiens ordlista över svenska språket [Elektronisk resurs]*. 13. uppl. (2006). Stockholm: Svenska akademien